

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА, СЛУЖБА В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Інна Сурай,

кандидат наук з державного управління,

докторант кафедри управління суспільним розвитком НАДУ

Сутність професіоналізму еліт у державному управлінні

У статті досліджено поняття "професіоналізм" та визначено сутнісні моменти професіоналізму еліт державного управління.

Ключові слова: еліта, державне управління, професіоналізм, професіоналізм еліти в державному управлінні.

In the article probed concept "professionalism" and certainly essence moments of professionalism of elites in public administration.

Key words: elite, public administration, professionalism, professionalism of elite in public administration.

Постановка проблеми. Ефективність державного управління цілком залежить від того, наскільки розумно використовується те багатство та цінність, яку складають професіоналізм, професійні можливості людей, наскільки продумано здійснюється кадрова політика щодо управління як явними, так і потенційними професійними можливостями, професійним досвідом персоналу державної служби. Але найбільш вагоме значення для управління державою має професіоналізм тих, хто приймає стратегічні рішення щодо розвитку держави й суспільства та організує їх виконання, тобто професіоналізм найвищих посадових осіб у системі державного управління, які мають бути за своїми якостями елітою.

Саме невідповідність рівня професіоналізму цих осіб потребам розвитку демократичної держави й суспільства в цілому часто гальмує подальший поступ, породжує дисфункції, знижує ефективність державного управління та актуалізує наукові дослідження для вирішення цього проблемного питання.

Слід зазначити, що учасники круглого столу "Що очікує Україну після виборів?", проведеного громадсько-політичним об'єднанням "Український форум" 10 лютого 2010 р., на підставі аналізу суспільної думки відзначили, що Президентські вибори 2010 р. стали важливою подією у житті незалежної України і переконливо засвідчили прагнення нашого народу до якнайшвидшого подолання системної кризи, утвердження і зміцнення демократичних засад державного і суспільного життя, та прийняли заяву, у якій серед найважливіших завдань визначено необхідність рішучого підвищення професіоналізму управлінської діяльності на основі відмови від політизації і суб'єктивістських підходів при вирішенні кадрових питань, зміцнення дисципліни і відповідальності в усіх ланках державного апарату [1]. І цим ще раз підтвердили надактуальність питання забезпечення професіоналізму в державному управлінні сучасної України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Методологічні засади дослідження професіоналізму в системі державного управління закладено в Україні науковою школою доктора юридичних наук, професора Н.Р.Нижник: докторами наук: Н.Т.Гончарук, В.М.Олуйком, Л.А.Пашко; кандидатами наук: С.Д.Дубенко, М.А.Нинюк, І.І.Нинюк, О.Я.Окісом, А.П.Рачинським, В.І.Мельниченком та іншими науковцями.

Проблеми сутності та закономірностей формування професіоналізму, професійної культури, розвитку професійної свідомості розглядаються в роботах як російських учених: В.Г.Атаманчука, В.Л.Абрамова, В.К.Белоліпецького, В.Г.Ігнатова, О.І.Турчинова, так і українських: Т.Г.Аболіної, Н.Т.Гончарук, М.М.Логунової, В.І.Лугового, І.Ф.Надольного, М.А.Нинюк, І.І.Нинюк, О.Я.Окіса, В.А.Рєбкала, В.А.Скуратівського, М.І.Пірен.

Різні проблемні питання еліти, зокрема в державному управлінні, досліджують: Г.К.Ашин, В.М.Бєбік, С.Й.Вовканич, Р.В.Войтович, О.А.Воронько, О.Гаман-Голутвіна, М.Головатий, Н.Т.Гончарук, А.О.Гошко, Г.А.Дмитренко, О.І.Крюков, Б.Кухта, Н.Р.Нижник, М.І.Пірен, О.В.Понедєлков, Т.Ріктор, Ф.Рудич, Н.Теплоухова, В.В.Токовенко, В.А.Шахов та інші науковці.

Серед *невирішених частин загальної проблеми* все ще залишається потреба в дослідженні професіоналізму саме еліт у державному управлінні.

Тому *метою* статті є дослідження сутності професіоналізму еліт у державному управлінні.

Виклад основного матеріалу. Та невід'ємна і важлива частина будь-якого соціуму, що здійснює функції управління ним, а також вироблення нових моделей (стереотипів) поведінки, які дають змогу соціуму пристосовуватися до оточення, що змінюється, визначається як еліта [2; 3]. Звертаючись до загальноприйнятих положень у різних концепціях еліт, Н.Р.Нижник відзначає, що державно-управлінська еліта - це необхідна складова будь-якої соціальної структури, що являє собою вищу привілейовану верству, посідає керівне місце в державі, здійснює функції державного управління та у зв'язку з цим має можливість впливати на безпосереднє ухвалення важливих рішень, на відміну від іншої частини населення, яка виконує нетворчі, репродуктивні функції [4, с. 59-61].

Найчастіше сучасники вказують на належність до еліти саме за фактом володіння індивідуумами реальною владою і впливом (альтіметричний підхід). Проте відсутність вищого інтелекту, таланту, здібностей, компетентності, а так само вищої моралі й моральності порівняно із середніми показниками конкретного соціуму (аксіологічний (ціннісний) підхід) ставить під сумнів елітність цих осіб [3].

До ціннісних характеристик еліт у державному управлінні відносять:

інтелектуальну й моральну перевагу (Ж.Боден) [3; 5, с. 47];

найвище почуття відповідальності (Х.Ортега-і-Гассет) [3;5, с. 47];

здібність до лідерства (Л.Фройнд) [3; 5, с. 47];

найбільшу кваліфікованість (Л.Саністебан, Л.Боден) [3; 5, с. 47];

визначні психологічні, соціальні й політичні якості (О.І.Крюков) [6, с. 19];

авторитетність, спеціальну підготовку (Г.Дмитренко, Т.Ріктор) [7];

управлінську компетентність, лідерські та моральні якості

(Г.Дмитренко, Т.Ріктор) [7];

знання, як організувати діяльність людей задля досягнення стратегічних цілей, наявність спеціальних здібностей для керівної діяльності, достатній рівень моральних якостей (що базуються на повазі до людини та природи) і здоров'я (Г.Дмитренко, Т.Ріктор) [7];

професіоналізм (Т.Л.Ріктор) [8];

ділові, професійні якості (О.А.Воронько) [9, с. 53];

морально-духовні якості: людяність, духовність, порядність, чесність, поважання гідності людей, почуття обов'язку (М.І.Пірен) [10, с. 16-17];

досвід державотворення, професіоналізм, інтелектуальні здібності, патріотизм та духовність (М.І.Пірен) [11];

соціально-психологічні якості, серед яких лідерство (М.М.Логунова) [12];

творче інноваційне мислення, оптимізм, емоційну стійкість, підприємливість, стресостійкість, уміння керувати власною поведінкою та створювати соціально-психологічний комфорт у колективі (М.М.Логунова) [12];

високий рівень культури, інтелекту, духовності, моралі, патріотизму, лідерських здібностей (А.М.Гаврилюк) [13];

морально-психологічну готовність (Л.Е.Орбан-Лембрик) [14];

патріотизм, відповідальність, громадянську компетентність (В.А.Шахов) [10, с. 19-35];

компетентність, моральність, відповідальність (В.А.Ребкало) [10, с. 50];

професійно-ділові, адміністративно-організаторські, соціально-психологічні, морально-етичні якості (М.М.Логунова) [10, с. 68-69].

Управлінська еліта являє собою групу людей, які займають особливе становище в суспільстві й наділені, як зазначають М.М.Логунова і Л.М.Усаченко, специфічними професійними якостями. У зв'язку зі зростанням ролі управління в соціальних перетвореннях посилюється значення таких властивостей управлінської еліти, як реалізація владних повноважень та

підвищення відповідальності за рішення, які приймаються, та їх практичне втілення в життя [15].

На думку Л.Е.Орбан-Лембрик, необхідним компонентом і умовою ефективної управлінської діяльності виступає морально-психологічна готовність управлінської еліти, що передбачає наявність у неї системи теоретико-прикладних знань і практичних навичок, орієнтованих на дотримання принципів: гуманізму; демократизму; соціальної справедливості; суверенності особистості (поваги гідності кожної людини); розкриття інтелектуального потенціалу членів колективу; знання потреб та інтересів людей; особистого прикладу безперервного професійного і духовного вдосконалення [14, с. 18].

У цьому контексті нового змісту набувають вимоги до підготовки управлінської еліти. Якщо раніше в процесі такої підготовки акцент робився на засвоєнні управлінцями певної системи професійних знань, то сьогодні на перший план висуваються завдання з розвитку особистості працівника сфери державного управління відповідно до його індивідуальних якостей, формування гуманних засад професіоналізму, підвищення його соціально-психологічної компетентності, культури праці і діяльності. Це, на думку вчених, є важливим соціально-психологічним резервом оптимізації управлінської діяльності [15].

Для з'ясування сутності професіоналізму еліт у державному управлінні необхідно визначити складові поняття "професіоналізм".

Слід сказати, що професіоналізм як інтелектуальна цінність "являє собою глибоке та всебічне знання і володіння практичними навичками в певній галузі суспільно корисної діяльності" [16, с. 318]. З точки зору практичного прояву "професіоналізм - це оволодіння основами й глибинами якої-небудь професії" [17, с. 826].

Професія (фах, спеціальність, кваліфікація) як рід занять, трудової діяльності, вимагає певних знань і навичок, є джерелом існування [17, с. 826]. Крім того, професія - це рід діяльності, занять особи, яка володіє комплексом спеціальних фахових знань та практичних фахових умінь і навичок, набутих унаслідок поглибленої загальної та спеціальної фахової підготовки, а також досвіду роботи [16, с. 319].

Професіоналізм проявляється в умінні застосовувати різні гнучкі, еластичні, такі, що відповідають ситуації та конкретним обставинам, методи, засоби, прийоми діяльності. Професіоналізм будь-якого виду діяльності виявляється в тому, що професія стає способом життя людини, її головною життєвою потребою. "Людина, яка грамотно, професійно працює, несе в собі якість педагога, здатного навчити своєму ремеслу іншого працівника" [18, с. 186-187; 19, с. 24].

Професіоналізм у своїй основі раціональний, розумний, тому що він сам є підсумком цього рівня діяльності. Він виявляється в умінні передбачати результати своєї діяльності. Професіоналізм може бути охарактеризований як міра, ступінь і якість діяльності людини у визначеній, чітко обмеженій сфері діяльності. Важливими рисами професіоналізму вважаються сталість, продуктивність, раціональність, що є характерними рисами професіонала [18, с. 186-187; 19, с. 26].

Професіоналізм - це інтегральна властивість, якість особистості, що формується в процесі певної діяльності. Водночас це і процес, і результат діяльності.

Л.О.Троєльнікова поняття "професіоналізм" трактує як результат організаційної управлінської діяльності, що передбачає формування особистості, спроможної продуктивно, компетентно вирішувати соціальні, професійні та особистісні завдання. Отже, це поняття є концептуальним та складається із сукупності загальнокультурних, загальнотеоретичних і організаційно-управлінських знань, умінь та самокорекції професійної діяльності [20].

Таким чином, концептуальна модель керівника визначається трьома взаємопов'язаними показниками. Перший орієнтований на ефективний розвиток професіоналізму особистості, другий професіоналізму діяльності, третій - професіоналізму самовдосконалення (див. таблицю) [20].

Основні компоненти продуктивної управлінської діяльності

<i>Професіоналізм особистості</i>	<i>Професіоналізм діяльності</i>	<i>Професіоналізм самовдосконалення</i>
управлінські здібності	володіння змістом і засобами розв'язання професійних завдань за умови підвищення їх складності	позитивна "Я - концепція"
професійно-управлінська компетентність		створення продуктивної управлінської ситуації
управлінська спрямованість		

Професіоналізм особистості:

1. Управлінські здібності характеризують індивідуальні якості керівника, що зумовлюють успішне виконання ним своїх професійних обов'язків. У структурі управлінських здібностей вирізняють такі показники: загальні здібності (вони необхідні, але не самодостатні), специфічні якості (без них немає організатора) та індивідуальні якості, які дають змогу накреслити певні типи організаторів. Доцільно констатувати, що тільки сукупність усіх цих характеристик може скласти узагальнений портрет організатора як діяча, значною мірою вони пов'язані із спрямованістю особистості, її підготовкою до організаторської діяльності та іншими якостями, що їх можна класифікувати як загальні: практичність розуму; комунікативність; глибина розуму; ініціативність; наполегливість; витримка; працездатність; уважність; організованість; самостійність у прийнятті рішень, уміння самому знаходити шляхи вирішення завдань, брати на себе виконавську відповідальність.

2. Професійно-управлінська компетентність являє собою уміння керівника як суб'єкта управлінського впливу, здатного по-новому структурувати наукові і практичні знання з управління.

У цьому випадку особистісні знання є результатом здібностей і спрямованості керівника. До основних елементів професійно-управлінської компетентності належать спеціальна і професійна компетентність з питань запровадження основних засад наукового управління, функцій управління, методів і принципів управлінської діяльності, методична компетентність щодо завдань управління, соціально-психологічна компетентність у сфері спілкування, диференціально-

психологічна компетентність, що охоплює сферу мотивацій, здібностей, спрямованості об'єкта управлінського спрямування, суто психологічна компетентність, що характеризує позитивні якості і недоліки власної діяльності особистості. Тобто знання та уміння відображають індивідуальність керівника, його особистісні якості. Отже, професійна зрілість - це стан повного розкриття творчого потенціалу керівника.

3. Управлінська спрямованість реалізує такі суттєві показники, як інтерес до професії керівника, схильність до неї, усвідомлення своїх здібностей, характеру і мотивів вибору певної професії.

Професіоналізм діяльності керівника - друга підструктура, що визначає, як керівник володіє сучасними методами наукового управління і новими технологіями соціально-культурного програмування. Це, насамперед, теоретична й практична підготовка керівника до виконання завдань стратегічного і тактичного планування діяльності, управління персоналом.

Слід також виокремити технологічну підготовленість керівника, що передбачає професійне володіння ним технологіями управління людськими ресурсами (ресурсним потенціалом галузі). Готовність керівника впроваджувати свої знання у практику управління відображається у такій складовій концептуальної моделі, як професіоналізм спілкування, співробітництва, взаємодії керівника з колегами, підлеглими, керівництвом.

Ще одна складова - *професіоналізм самовдосконалення* - компонент, що забезпечує створення динамічної управлінської ситуації у роботі керівника. Останнє стосується не тільки знань, умінь, методів управління та управлінського впливу, а й власної оцінки керівником своєї діяльності.

Тобто професіоналізм - це володіння комплексом спеціальних фахових знань та практичних фахових умінь і навичок, що виявляється під час діяльності людини в чітко обмеженій сфері та визначає якість цієї діяльності.

При цьому велике значення для професіоналізму еліт має професійний досвід як сфера суспільної практики, що поділена на частини, і насамперед як один із видів професійної діяльності. Професійний досвід представлений у суб'єктивізованих (професія, спеціальність, спеціалізація) формах праці, що об'єктивувалися (посада, робоче місце). Професійний досвід

людини є частиною її життєвого досвіду. Останній завжди виступає найважливішою основою (допомогою) професійних досягнень людини, оскільки є нічим іншим як "розпредмеченою" частиною суспільної практики, представленою у формі знань, умінь, навичок, формах психологічного досвіду особи [21, с. 50-73; 22].

Чим більше людина включена в професійну, практичну діяльність, тим більше у неї накопичується і життєвого, і професійного досвіду, тим менше часу необхідно для якісного вирішення професійних завдань, тим більшу цінність вона має для організації [22].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, професіоналізм еліти державного управління включає весь набір знань, умінь, навичок (скоригованих відповідно до завдань та компетенцій займаної посади) та найкращих якостей людини, що необхідні для ефективного здійснення державного управління та потребують постійного удосконалення.

Зазначені якісні характеристики еліт у державному управлінні можна вважати складовими поняття "професіоналізм". Проте наразі перелік є неповним, потребує розширення, структурування та уточнення відповідно до місця та повноважень особи в системі державного управління. При цьому слід зауважити, що рівень професіоналізму осіб, які претендують на зайняття "елітних" посад, має бути значно вищим, ніж у претендентів на інші посади в державному управлінні.

У перспективі подальші дослідження у даному напрямку мають стосуватися конкретизації складових професіоналізму еліти державного управління, проблемних питань його забезпечення на практиці.

Список використаних джерел

1. Час масштабних змін в ім'я України : Заява громадсько-політичного об'єднання "Український форум". - Режим доступу : <http://www.uf.org.ua/News/Print/344>

2. Інтернет-словник. - Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AD%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B0#.D0.AD.D0.BB.D0.B8.D1.82>

D0.B0_.D0.B2_.D0.BE.D0.B1.D1.89.D0.B5.D1.81.D1.82.D0.B2.D0.B5

3. *Гончарук Н. Т.* Визначення сутності поняття "еліта" в контексті управління суспільством / Н. Т. Гончарук, І. Г. Сурай // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. - Х., 2009. - № 4 (27). - С. 3-13.

4. *Нижник Н.* Проблеми сучасної державно-управлінської еліти України / Н. Нижник // Актуальні проблеми реформування державного управління : матеріали щоріч. наук.-практ. конф. науково-пед. персоналу, слухачів, асп., докторантів Академії, 29 трав. 1997 р. / за ред. В. Князева. К. : Вид-во УАДУ, 1997. - 312 с.

5. *Ашин Г.* Современные теории элиты: критический очерк / Г. Ашин. - М. : Междунар. отношения, 1985. - 256 с.

6. *Крюков О.* Основні підходи до трактування політичної еліти в історії політичної думки / О. Крюков // Формування й оновлення політико-управлінської еліти в сучасній Україні : зб. наук. пр. / за заг. ред. М. І. Пірен. - К. : Вид-во НАДУ, 2005. - С. 9-32.

7. *Дмитренко Г.* Стратегія формування управлінської еліти в Україні у сучасних умовах / Г. Дмитренко, Т. Ріктор // Персонал. - 2007. - № 6. - Режим доступу : <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=522>

8. *Ріктор Т.* Роль системи освіти у формуванні управлінської еліти держави: проблеми та перспективи / Т. Ріктор. - Режим доступу : [riktor_httpwww.nbuv.gov.ua/portalsoc_gumpeddisk2009_5riktor.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portalsoc_gumpeddisk2009_5riktor.pdf)

9. *Воронько О. А.* Керівні кадри: державна політика та система управління : навч. посіб. / О. А. Воронько. - К. : Вид-во УАДУ, 2000. - 156 с.

10. Сучасна управлінська еліта в Україні: якісні характеристики, шляхи та методи підготовки : монографія / за ред. М. І. Пірен, В. А. Ребкала. - К. : Вид-во УАДУ, 2003. - 180 с.

11. *Пірен М. І.* Українська еліта і проблеми модернізації суспільства. Незалежний культурологічний часопис "Г" / М. І. Пірен. - Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/vidhuky/about-ukr.htm>

12. *Логунова М. М.* Соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності / М. М. Логунова. - К. : Центр інституц. розвитку держ. служби, 2006. - 256 с.

13. *Гаврилюк А. М.* Природа резонансного лідерства та якісні ознаки сучасного лідера-управлінця / А. М. Гаврилюк. - Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej6/txts/07gamslu.htm>
14. *Орбан-Лембрик Л. Є.* Морально-психологічні джерела управління / Л. Є. Орбан-Лембрик // Наукові праці МАУП. - Вип. 4: Соціальнопсихологічні проблеми вдосконалення управлінської діяльності. - К. : МАУП, 2002. - С. 16-20.
15. *Логунова М. М.* Соціально-психологічні механізми формування сучасної управлінської еліти / М. М. Логунова, Л. М. Усаченко. - Режим доступу : http://www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005/section_7/Logunova,Usachenko.doc
16. Державне управління та державна служба : словник-довідник / уклад. О. Ю. Оболенський. - К. : КНЕУ, 2005. - 480 с.
17. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. - К. : Вид-во "Аконіт", 1999. - Т. 3. - 927 с.
18. *Олуйко В. М.* Кадрові процеси в державному управлінні України: стан і перспективи розвитку : монографія / В. М. Олуйко. - Хмельницький : Вид-во ХУУП, 2005. - 326 с.
19. Професіоналізм в системі державної служби / под ред. В. Г. Игнатова. - Ростов н/Д, 1997. - 315 с.
20. *Троєльнікова Л. О.* Сучасний стан менеджменту професійної діяльності керівних кадрів / Л. О. Троєльнікова. - Режим доступу : http://www.knukim.edu.ua/articles_troyelnikova.htm
21. Службная карьера / А. С. Гусева, В. А. Иглин, Б. В. Лытов и др. ; под общ. ред. Е. В. Охотского. - М. : Экономика, 1998. - 302 с.
22. *Сурай І.* Професіоналізм та професійно-посадовий розвиток персоналу державної служби як складові державної кадрової політики / І. Сурай // Державне управління: теорія та практика : електрон. наук. фах. вид. - 2007. - № 2. - Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2007-2>